

Regionális átalakulás a Nyugat-Balkánon

ELŐSZÓ

Horváth Gyula

az MTA doktora, igazgató, egyetemi tanár,
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete,
Pécsi Tudományegyetem
horvath@rkk.hu

A Balkán évszázadok óta a magyar politikai cselekvés és tudományos kutatás érdeklődésének homlokterében áll. A történetileg változó magyar hatalmi törekvések jóval megelőzték a modern tudományok kialakulását. A modernizáció időszakában a magyar tudomány politikai célmeghatározóvá vált a Balkánnal kapcsolatban (Hajdú, 2003).

Az európai modernizáció felgyorsulásakor az Oszmán Birodalom „a tradicionalizmus terévé” vált. Az európai fejlődés fő áramából évszázadokig kimaradó területek a XIX. század utolsó harmadától a nagyhatalmak ütközőövezetét jelentették. A térségben lejátszódott események nyomán tört ki az első világháború, majd annak lezárását követően új államalakulat jött létre.

A II. világháború után Jugoszlávia különutas politikáját évtizedekig nagy nemzetközi politikai érdeklődés kísérte (Plestina, 1992). Az öngazgatási rendszer hatalmi technikáival hatékonyan manőverező Tito-rendszer érzékelhető eredményeket produkált az ország

területi szerkezetének alakításában. Az Európában kiugróan magas területi különbségek mérséklésében, a föderatív állam belső területi kohéziójában elért eredmények felkeltek a nemzetközi regionális politikai szakmai közvélemény figyelmét. A szövetségi köztársaság legfejletlenebb tagállamaiban területfejlesztési programok valósultak meg, amelyek elősegítették a fejletlen térségek iparosítását, a humán erőforrások intézményi rendszereinek kiépítését, a korszerű infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztését. A nemzeti kommunista gazdaságpolitika ellenére a térség nagy regionális különbségei csak részben mérséklődtek. Ezek a differenciák a föderatív államszervezés hatékonyságának a gyengeségét mutatták. Az 1970-es évek közepén az egyes tagköztársaságok gazdasági teljesítményében igen magas különbségek mutatkoztak. Az ország legfejlettebb része, Szlovénia a jugoszláv GDP-átlag kétszeresét mutatta, a legfejletlenebb, Koszovó viszont mindössze az országos átlag egyharmadán állt. Az országos

átlag felett álló Horvátország (125 százalék) és Vajdaság (119 százalék) társadalma nehezen viselte a fejletlen térségekre fordított állami támogatások magas arányából fakadó újraelosztási terheket (Nagy, 2007). E fejlesztéspolitikai paradigma és a körülötte folyó permanens vita is hozzájárult a jugoszláv államszövetség összeomlásához.

Jugoszlávia széthullása a regionális egyenlőtlenségeket új dimenzióba helyezte. A kelet-közép-európai rendszerváltás letragikusabb fejezeteit a jugoszláv utódállamokról lehet megírni. A fékevesztett gyűlölködésbe, háborús és emberiségellenes bűntettekbe, népirtásokba torkolló konfliktus változó helyszíneken egy évtizedig tombolt Európa szívében. A nemzetközi közreműködés révén is csak kínos lassúsággal kicsikart béke szerencsére ma már megszilárdulni látszik, a politikai-institúciós rendszerváltás befejeződött, az új struktúrák stabilizálódtak, megkezdődött a gazdasági felzárkózás, az európai integráció. A sokáig felszínen lévő etnikai ellentétek lecsillapodtak, a kisebbségek helyzete általánosan sokat javult, jogait alkotmányosan megerősítették (Glatz, 2007).

A korábbi régiók államosodása területi változásokhoz vezetett. Az új országokon belüli kisebb térségek között megmutatkozó különbségek szemmel láthatóvá váltak. Komoly gondok mutatkoztak az állami berendezkedés következtében is. Az új államalakulatok szervezésének kezdeti időszakában a területi szempontok értelemszerűen háttérbe szorultak. A régióból állammá alakulás nem tekinthető a szokványos területszervezés gyakorlatának. E tapasztalatoknak híján lévő társadalmi gyakorlat következményei érzékelhetőek a Nyugat-Balkán új államai fejlődési pályáinak alakulásán. Az új országok államszervezési prioritásai között szerepel ugyan a

területi különbségek mérséklésének igénye, az új állami identitás megerősítésének a garantálását szolgáló intézmény- és eszközrendszerre összpontosító állami politikák azonban ezt a szempontot kevésbé érvényesítették (Illés, 2002).

A Nyugat-Balkán mint fogalom az Európai Unió bővítési politikájának terméke. A fogalom születése az EU Stabilizációs és Együttműködési Folyamatának (Stabilisation and Association Process – SAP) megindulásához köthető, területileg Albániát, Bosznia-Hercegovinát, Horvátországot, Macedóniát, Montenegrót és Szerbiát foglalta magában, később Koszovóval bővült. Ma a balkáni térség stabilizálásának kérdései állnak a nemzetközi politikai gondolkodás, tervezés és cselekvés homlokterében. Az utóbbi másfél évtizedben számtalan politikai dokumentum foglalkozott a Nyugat-Balkán békés fejlődésének céljaival, eszközeivel és intézményeivel. Jelentős anyagi ráfordítások jelzik a politika fontosságát. Több nyugat-balkáni állam európai uniós tagságát sok közösségi tagállam támogatja. Az új államok fejlesztési stratégiájában az európai uniós csatlakozás prioritást élvez (Getimis – Kafkalas, 2007). Ugyanakkor az európai befogadás iránti felfokozott politikai igény és a korszerű regionális fejlesztésben való tapasztalatlanság az uniós normák mechanikus alkalmazásához is vezetett. A kelet-közép-európai új tagállamokra egyaránt jellemző adaptációs nyomás következményei kedvezőtlenül hatnak a balkáni térségek modernizációjára is. A döntéshozók a külső támogatások felhasználásának technikai szabályaira koncentrálnak, figyelmen kívül maradnak a regionális sajátosságok, a decentralizáció háttérbe szorul.

A Nyugat-Balkán államai területi szerkezetének változásait, az azokat befolyásoló

tényezőket vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy a korábbi évtizedekben megmutatkozó területi differenciák jelentősen megnöttek. Az egyes régiók közötti korábbi nagy különbségek ma másfél-kétszeresükre emelkedtek. A Balkán fejlődésének egyik kulcseleme a békés politikai fejlődés mellett a kohézió erősítése, a strukturális politika hatékony alkalmazása lehet. A modern területpolitika alkalmazásának előfeltétele a területi különbségek alapos számbavétele. Tudnunk kell, hogy a regionális egyenlőtlenségek kialakulásában milyen tényezők játszanak szerepet, melyek a térség fontosabb természeti erőforrásai, milyen képet mutat a környezet állapota, a fejlődés hajtóerői milyen területi eloszlást írnak le, milyen elképzelések fogalmazódnak meg e különbségek mérséklésére, az államigazgatás és a fejlesztési politika intézményi rendszere alkalmas-e a feladatok megoldására. E kérdésekre azért célszerű precíz tudományos válaszokat

adni, hogy a magyar gazdaság- és külpolitika képes legyen megalapozott döntéseket hozni a térségben elfoglalt pozícióinkat illetően.

A Nyugat-Balkán regionális sajátosságainak néhány jellemző tényezőjét elemző tanulmányok az MTA Regionális Kutatások Központjának és az OECD trentói kutatóközpontjának közös vizsgálatait közreadó kötet alapján készültek (Horváth – Hajdú, 2010, 2011). Az MTA Regionális Kutatások Központjának jogelőd intézménye, az 1943-ban alapított Dunántúli Tudományos Intézet működésének kezdeti időszakában erőteljes, de később is szorgalmazott Balkán-kutatókat folytatott. Összeállításunk egyben tisztelgés az előd tudósgenerációk nagyszerű eredményei előtt.

Kulcsszavak: *Nyugat-Balkán, Európai Unió, regionális átalakulás, területpolitika, regionális egyenlőtlenségek, Jugoszlávia*

IRODALOM

- Getimis, Panayiotis – Kafkalas, Grigoris (eds.) (2007): *Overcoming Fragmentation in Southeast Europe. Spatial Development Trends and Integration Potential*. Ashgate, London
- Glatz Ferenc (szerk.) (2007): *A Balkán és Magyarország. (Váltás a magyar külpolitikai gondolkodásban?)* MTA Társadalomkutató Központ–Európa Intézet, Bp.
- Hajdú Zoltán (2003): Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. *Balkán Füzetek* 1. Pécs
- Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (szerk.) (2010): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országokban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs
- Horváth Gyula – Hajdú Zoltán (eds.) (2011): *Regional Transformation Processes in the Western Balkan Countries*. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs
- Illés Iván (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integrációk, régiók*. Dialóg Campus, Pécs–Budapest
- Nagy Imre (szerk.) (2007): *Vájdáság*. Dialóg Campus–MTA Regionális Kutatások Központja, Budapest–Pécs
- Plestina, Dijana (1992): *Regional Development in Communist Yugoslavia: Success, Failure, and Consequences*. Westview Press, Boulder